תנ"כון tenachon

De Tora, meegelezen met de leraren van Talmoed en Midrasj en met de grote Joodse verklaarders van de Middeleeuwen tot heden

14

Samengesteld door Eli Whitlau in nauwe samenwerking met Rabbijn Yehuda Aschkenasy
Een uitgave van de B. Folkertsma Stichting voor Talmudica

Over sidra Ki Tiessà

Ki Tiessà/Exodus 30:11-34:35
1 Kon. 18:1-39
Psalm 75

Tijdens de 'veertig dagen en veertig nachten' die Mosjè op de berg verblijft krijgt hij de instrukties over het bouwen van de misjkan (de 'Woning'). De twee voorafgaande sidrot (Teroema en Tetsavé) handelen daarover. In onze sidra ontvangt Mosjè de laatste instrukties over de bouw, die besluiten met een uitdrukkelijke herinnering aan het Sjabbat-gebod. Het volk zou immers kunnen denken dat een zo heilige opdracht als het bouwen van de Woning wel voorrang zal hebben boven de Sjabbat. De herinnering aan het scheppingswerk Gods gaat echter altijd vóór het scheppingswerk van het volk. Mosjè krijgt de stenen tafelen, 'geschreven met de vinger Gods'. Het ogenblik lijkt nu gekomen om van de berg af te dalen en de instrukties aan het volk over te brengen. Beneden, in het kamp, is echter iets voorgevallen dat de gehele bouw van de misjkan verstoort. Het lange wegblijven van Mosjè heeft er tot verwarring en wanhoop geleid. Men vreest dat hem iets is overkomen. In de discussies over een ander vast punt om zich omheen te scharen, komt het bij een deel van het volk (vgl. 32:28) tot het maken en aanbidden van het gouden stierkalf.
Als Mosjè naar het kamp wil afdalen, vertelt de Eeuwige hem van de ontrouw van het volk. God wil het volk erom vernietigen en Zijn plan alleen met Mosjè volbrengen. In een indrukwekkend gebed (32:11-13) vereenzelvigt Mosjè zich zozeer met Gods plan en met het belang van het volk daarin, dat God 'berouw koesterde over wat Hij gezegd had Zijn volk te zullen doen'. Mosjè daalt nu de berg af, met de stenen tafelen in de hand, waarvan de kostbaarheid nu nog eens extra wordt onderstreept (15-16). Onderweg ontmoet hij Jehosjoea, die beneden op de helling van de berg op hem wacht (vgl. 24:13). Ze horen het feestgedruis in het kamp. En wanneer Mosjè het kalf en het dansen met eigen ogen ziet, verbrijzelt hij de stenen tafelen. Hij verbrandt het kalf in het vuur (het kalf was van hout, maar bekleed met goud), strooit de as uit op het water en geeft het de kinderen Israels te drinken (vgl. wat Num. 5:13-31 voorschrijft voor een vrouw die van overspel verdacht wordt!). Aharon verontschuldigt zich: 'Ik wierp het goud in het vuur en het werd vanzelf een kalf'. Zozeer is het het volk nog verweven met de afgodendienst, dat het zoeken naar een leider 'vanzelf' de mythische vorm krijgt van een stierkalf. Mosjè geeft nu de Levieten, die aan de afgodendienst niet hebben meegedaan, opdracht allen te doden die er zich wel aan hebben schuldig gemaakt: 3000 man (van de 600 000!). In 32:29 geeft hij de Levieten

Overzicht sidra Ki Tiessà

1 Laatste instrukties rond bouw van de Woning 30:11-31:17
2 Mosjè ontvangt de stenen tafels 31:18
3 Het gouden kalf 32:1-6
4 Gods reaktie en het gebed van Mosjè 32:7-14
5 Mosjè breekt de stenen tafels en straft het volk 32:15-30
6 Mosjè vraagt vergeving voor het volk 32:31-33:23
7 Vernieuwing van het verbond 34

Overzicht sidrot Wajakheel en Pekoedé p. 223

Inhoud

Over sidra Ki Tiessà 213
Het handenwassen 214
Mijn Sjabbats moet je houden 215
Het gouden kalf 216
De halve sjekel 216
In de Tora geen voor en na 217
De 13 midot 218
Het pleidooi van Mosjè 219
En nu laat Mij 220
Het breken van de tafels 220
Omhoogvliedende letters 221
Haftara Ki Tiessa 222
Psalm 75 222
Wajakheel en Pekoedé 223
Betsaleels wijsheid 223
Misjkan en Tempel 224
De synagoge 225
Een klein heiligdom 225
Synagoge en gemeenschap 225
De spiegels der vrouwen 226
De haftara's; Psalm 61 227
Studiesuggesties, literatuur 228
Ook de scherven . . . 228
Uit het gebedenboek 228

B. Folkertsma Stichting voor Talmudica Burgemeester Lambooylaan 18 1217 LD Hilversum Telefoon (035) 219406

de taak voortaan de offerdiensten te leiden. De eerstgeborenen, die dat tot dusver toeviel (vgl. 24:5), zijn daarvoor nu niet meer de vanzelfsprekend aangewezenen.
Mosjè keert terug tot de Eeuwige om voor het volk vergeving te vragen. Deze antwoordt hem dat hij het volk inderdaad verder naar het land mag brengen, maar dat Hij niet zal optrekken 'in je midden, want je bent een hardnekkig volk' en als je nog eens overtreedt terwijl Ik in jullie midden ben, zou Ik jullie in een moment vernietigen (zo valt 33:4 te begrijpen). Als teken van rouw legt nu het volk zijn sieraden af. Want met sieraden was de overtreding immers begonnen. Ook degenen die er persoonlijk niet aan hebben meegedaan beleven het gouden kalf toch als een overtreding van het volk als geheel: ze hadden het gedoogd. Wellicht is met het Hebr. *edi* = sieraad een woordspeling gemeend op *eed* = getuigenis van Sinai dat ze ontrouw waren geworden. Omdat God nu niet meer temidden van Zijn volk wil wonen, zoals beloofd in 25:8 en 29:46, slaat Mosjè zijn eigen tent buiten het kamp op, en noemt díe 'tent der samenkomst'. God spreekt nu met Mosjè vanuit zijn afgezonderde tent 'van aangezicht tot aangezicht, zoals iemand tot zijn naaste spreekt' (33:11). Vanuit die tent en die intimiteit bidt Mosjè om volledige vergeving voor het volk en om opheffing van de restrictie uit 33:3 ('in je midden zal Ik niet optrekken'). God belooft Zijn Inwoning opnieuw temidden van het volk te laten verwijlen (14; *panai* = Ikzelf) en Mosjè 'tot rust te brengen' wat betreft zijn bede 'maak me toch Uw weg bekend' (13). In 18 dringt Mosjè daarop nogmaals aan: 'Tóón me toch Uw heerlijkheid'. God antwoordt: 'Mijn aangezicht kan je niet zien, want geen mens kan Mij zien en leven'. En in 23: 'Mijn rugzijde kan je zien, maar Mijn aangezicht niet', ofwel: Mijn wegen kan je niet voorspellen, dat gaat je vermogen te boven. Maar wat Ik doe kan je wèl zien. Na de hernieuwing van de belofte dat de Eeuwige temidden van Zijn volk zal blijven gaan, volgt in 34 de vernieuwing van dat verbond. De berg wordt opnieuw tot domein Gods verklaard (34:3 en vgl. 19:12-13 en 23) en Mosjè wordt uitgenodigd de berg op te komen om de nieuwe stenen tafelen in ontvangst te nemen. Net als in 19:20 daalt God af in een wolk. In 19:17 plaatst Mosjè het volk aan de voet van de berg; hier moet Mosjè zich bij Hem op de top van de berg plaatsen (34:2) en plaatst God zich naast hem (5). En dan openbaart de Eeuwige zich, nu niet meer met de Tien Woorden, maar met de 'dertien dimensies' zoals Gods woorden in 6-7 in de traditie zijn gaan heten (zie p. 218). Daarop volgt de verbondssluiting (10-26). Ook nu volgen weer: de belofte de volken van Kena'an te verdrijven; de waarschuwing niet onder de ban van hun afgodendienst te komen; de voorschriften omtrent de sjabbat en de feestdagen, het brengen van de eerste vruchten, en het verbod het bokje te koken in de melk van zijn moeder.
Opnieuw blijft Mosjè veertig dagen op de berg (vgl. 24:18), nu met de toevoeging dat hij in die tijd noch at noch dronk. De persoonlijke openbaring Gods heeft hem op een zodanig niveau van profetie gebracht, dat zijn aangezicht straalt; zoals ook de afsluitende zinnen van onze sidra stralen van poëzie.

Het wassen van de handen
Ex. 30:18 *En je moet maken een wasbekken van koper . . . en dat moet je zetten tussen de tent der samenkomst en het altaar . . . En Aharon en zijn zonen zullen daaruit wassen hun handen en hun voeten.*
'Wanneer we in de ochtend opstaan zijn we als een nieuw schepsel voor de dienst aan de Schepper, gezegend Zijn Naam, en daarom moeten we ons heiligen en de handen wassen uit een bekken, zoals een priester, die voor de dienst elke dag zijn handen waste uit het bekken' (*Otsar hahalachot wehadieniem*). De beracha die daarbij uitgesproken wordt luidt: 'Gezegend Gij Heer onze God, Koning van de wereld, die ons geheiligd hebt door Zijn geboden en ons geboden heeft over het wassen der handen' (letterlijk 'het opheffen der handen'). 'En ook al is dit een mitswa die niet in de Tora gegeven is, maar die is ingesteld door de rabbijnen, berust zij op het Schriftvers *Je moet van wat zij je zullen zeggen niet afwijken* (Deut. 17:10-11); vandaar dat wat onze leraren ons hebben geboden beschouwd wordt alsof de Heilige Hij zij gezegend het ons Zelf heeft geboden. En daarom staat er 'Die ons geboden heeft' (*Avodat Jisrael*; en zie bSjabbat 23a). Er zijn zeven van die 'mitswot derabbanan' (mitswot van de rabbijnen): 1 het zeggen van het halleel op bepaalde tijden; 2 het lezen van de Esterrol met Poeriem; 3 het ontsteken van de Chanoekka-lichten; 4 het ontsteken van het Sjabbatlicht; 5 het wassen der handen met een beracha; 6 eerst een beracha te zeggen voor men iets geniet; 7 elke dag honderd berachot te zeggen. De beracha over het handenwassen zeggen we ook voor het nuttigen van brood. S.R. Hirsch (Sidoer): 'Het wassen der handen bij het opstaan dient niet alleen de hygiène, maar ook het 'wijden' van onze handen tot een leven van actieve dienst aan God, door ze 'op te heffen' uit het zuiver fysieke naar hun hogere morele bestemming.'

Mijn Sjabbats moet je houden

Zes dagen zal je dienen en al je werk doen. Maar de zevende dag is een Sjabbat voor de Eeuwige je God. Dan moet je geen werk doen (Ex. 20:9-10). De Tora zegt wel dat er op Sjabbat niet moet worden gewerkt, maar niet wat onder werken precies wordt verstaan. Nu lezen we in onze sidra, aan het einde van de instrukties over de bouw van de Woning: *Maar mijn Sjabbats moet je houden* (Ex. 31:13). Mosjè en het volk zouden anders kunnen denken dat een zo heilige opdracht wel voorrang zal hebben boven de Sjabbat. De Sjabbat gaat echter voor en de bouw van de Woning moet die dag worden gestaakt. Wanneer Mosjè in Ex. 35 het volk oproept de Woning volgens die instrukties te gaan bouwen, begint hij dan ook met deze herinnering aan het Sjabbatgebod.

De chachamiem concluderen hieruit dat onder het werkverbod van Sjabbat in ieder geval alle werkzaamheden vallen die nodig zijn voor de bouw van de misjkan: 'Men overtreedt door al datgene te doen wat voor de Woning nodig was, of wat daarop lijkt. Zij zaaiden [*Rasji: kruiden voor het verven van de wol en de ramsvellen: vgl. Ex. 25:4-5*] en jullie zaaien dus niet op Sjabbat. Zij oogstten, en jullie oogsten niet. Zij laadden de planken van de grond op de wagens, en jullie brengen niets over van het publieke naar het particuliere terrein', enzovoort (bSjabbat 49b). De activiteiten die de bouw van Woning met zich meebracht worden *avot* = oertypen van werk genoemd. Activiteiten die daarop lijken noemt men *toledot* = afgeleiden (bBava Kama 2a). In mSjabbat 7:2 worden 39 *avot* onderscheiden: 1 ploegen, 2 zaaien, 3 oogsten, 4 schoven binden, 5 dorsen, 6 wannen, 7 selecteren, 8 malen, 9 zeven, 10 kneden, 11 bakken, 12 wol scheren, 13 bleken, 14 kaarden, 15 verven, 16 spinnen, 17-18-19 drie activiteiten die met weven te maken hebben, 20 draden splitsen, 21 knopen leggen, 22 knopen losmaken, 23 naaien, 24 tornen, 25 vallen zetten of jagen, 26 slachten, 27 villen, 28 zouten, 29 looien, 30 afschrapen, 31 snijden; 32 schrijven, 33 uitwissen; 34 bouwen, 35 slopen, 36 vuur maken, 37 uitdoven, 38 hameren, 39 iets dragen van particulier tot openbaar terrein (en omgekeerd). Al deze werkzaamheden betreffen tevens de elementaire behoeften van de mens: voeding, kleding en onderdak. Een elementaire Joodse behoefte is het schrijven. De 39e betreft het vervoer.

Naast deze *avot* en hun *toledot* kennen we nog drie soorten werkverboden die niet aan de Tora zijn ontleend, maar door de chachamiem zijn ingesteld: *sjevoet*-verboden, *moektsa*-verboden en *ovediem dechol*-verboden.

Sjevoet ('rust'): In Ex. 23:12 en 34:21 lezen we: *Op de zevende dag moet je rusten.* Daaruit concluderen de chachamiem: Ook van dingen die geen werk zijn, maar erop lijken moet je rusten.

Moektsa ('apart gezet'): dingen waar men op Sjabbat niet aan moet komen, omdat ze tot werk zouden kunnen verleiden (zoals een schep); of omdat ze onfris of vies zijn; of omdat ze alleen bij bizondere gelegenheden worden gebruikt (zoals een sjofar), e.d.

Ovediem dechol ('profane activiteiten'): dingen die men op Sjabbat nalaat om afstand te nemen van de zes werkdagen. Men ontleent dit aan Jesj. 58:13-14: *Als je terughoudt je voet van Sjabbat* [= niet erop uit gaat] *om te doen naar je believen op de dag van Mijn heiliging, en je de Sjabbat 'een verkwikking'* [Hebr. *òneg*] *noemt en wat Mij heilig is 'erenswaardig'; en haar eert door afstand te doen van je wegen, van het vinden van je begeerte en het spreken van je woorden, dan zul je je verkwikken over de Eeuwige.* Daaruit leren de chachamiem dat men op Sjabbat niet gekleed gaat als op andere dagen, dat men geen persoonlijke plannen maakt en niet over profane dingen spreekt.

Langs deze lijnen denkend en handelend wordt de Sjabbat tot *de hoogste Sjabbat, heilig voor de Eeuwige* (Ex. 31:15). In de woorden van A.J. Heschel (*The Earth is the Lord's*): 'Wie de heiligheid van deze dag wil binnengaan, moet eerst afleggen het profane rumoer van de handel, het juk van het zwoegen. Hij moet zich verwijderen van kreten van dissonante dagen, van de nervositeit en de furie van het willen hebben en het misbruiken van zijn leven. Handenarbeid moet hij vaarwel zeggen om te begrijpen dat de wereld al geschapen is, en ook zonder de mens zal blijven bestaan. Zes dagen worstelen we met de wereld, winnen we winst uit de aarde. Maar op de Sjabbat koesteren we het zaad van de eeuwigheid, geplant in onze ziel. De wereld heeft onze handen, maar onze ziel hoort Iemand Anders. Zes dagen trachten we de wereld te beheersen, de zevende dag onszelf.'

Het gouden kalf

Jehoeda Halevi

Hoe is het mogelijk dat de generatie die de Uittocht en Sinai heeft meegemaakt kwam tot het aanbidden van een gouden kalf? Een beroemd antwoord komt van Jehoeda Halevi (*Koezari*, I, 97), dat we samenvattend aldus kunnen vertalen:

'In die dagen waren alle volken beeldendienaars. En ook al vertelden de filosofen ze dat er maar één God is, dan nog hadden de mensen een tastbaar beeld nodig om hun dienst aan Hem op te concentreren. Ook wij doen dat immers vandaag nog met plaatsen die we heilig achten. Welnu, ook de kinderen Israels was beloofd dat er van Godswege iets zou neerdalen dat ze konden zien en waarop ze zich konden richten. Zoals ze zich bij de Uittocht uit Egypte richtten naar de wolkzuil en de vuurzuil, waarvoor ze zich konden neerwerpen. En nadat het volk de Tien Woorden gehoord had en Mosjè de berg opging om hen de stenen tafelen te brengen en de ark die ze moesten maken naar het voorbeeld dat Mosjè op de berg getoond was – dingen die ze konden zien en waarop ze zich konden richten – bleven ze naar hem uitzien. Hij had geen leeftocht meegenomen en had ook geen afscheid van ze genomen, alsof hij na korte tijd zou terugkeren. Toen hij niet kwam, groeide bij sommigen de teleurstelling, en werden allerlei meningen naar voren gebracht, tot sommigen de behoefte voelden opkomen aan iets tastbaars waartoe ze zich, net als andere volken, konden wenden. Daarbij ontkenden ze niet de goddelijkheid van Hem die hen uit Egypte geleid had; ze wilden alleen dat er steeds iets tastbaars was waarop ze zich konden richten, wanneer ze de wonderdaden van hun God bezongen. Zoals de gelovigen ook later op het zien van de ark die Mosjè gemaakt had zouden uitroepen: 'Zie, de Godheid' [*vgl. Num. 10:35*].

De overtreding van het volk school dus alleen hierin, dat ze zich een beeld maakten, wat hun verboden was, en dat ze goddelijke kracht toekenden aan iets wat ze uit eigen wil en met eigen handen hadden gemaakt, zonder dat God hun dat geboden had. Daar was overigens wel enige verontschuldiging voor, gezien de discussies die erover waren geweest. Bovendien waren uit een gemeenschap van 600 000 maar 3000 die het beeld vereerden. En wat betreft degenen die hen daarbij geholpen hadden: misschien wilden ze alleen duidelijk maken wie de overtreders waren en wie de gelovigen. Hoe dan ook: het volk geloofde helemaal niet met dit alles de dienst aan God verlaten te hebben. In tegendeel! Ze meenden zich juist extra in te zetten voor de dienst aan God. Vandaar dat ze naar Aharon kwamen. En Aharon hielp ze, omdat hij meende daardoor verborgen gedachten in de openheid te brengen [*Ibn Ezra – op 32:1 – haalt deze verklaring aan in naam van Sa'adya Gaon: en daarmee zou ook het aandeel van Aharon begrijpelijk worden*].

Nu is dit voor ons gevoel allemaal wonderlijk en afkeurenswaardig. Want in onze tijd komt beeldendienst bij de meeste volken niet meer voor. In die dagen echter was het heel gewoon; álle volken aanbaden toen beelden. Zouden ze eigener beweging een speciaal huis hebben gebouwd voor de dienst aan God of hadden ze daartoe

De halve sjekel

Ex. 30:12 *Wanneer je opneemt het aantal der kinderen Israels . . . dan moet ieder een losgeld geven voor zijn ziel.*

'Het tellen van mensen kan een ontluisterende daad worden. Omdat iedere individuele mens gezien kan worden als een vertegenwoordiger van de hele mensheid, verzet de Joodse traditie zich tegen het massaal tellen van mensen. Is een telling nodig, dan zijn er manieren om dat indirekt te doen: 13 *dit moet ieder geven . . . een halve sjekel.* In 38:25-26 vinden we dat het totale gewicht van het zilver neerkwam op 301 775 sjekel = 603 550 halve sjekel (een kikar is 3000 sjekel). Dit zilver werd gebruikt voor de voetstukken van de Woning. De zin *wanneer je opneemt het aantal der kinderen Israels* luidt in letterlijke vertaling: *wanneer je opneemt het hoofd van de kinderen Israels.* Wil men mensen niet reduceren tot cijfers, maar wil men dat ze met opgeheven hoofd als lid van de gemeenschap worden 'meegeteld', dan is dè manier daartoe ze tot een bijdrage te bewegen. Dat een halve sjekel (een gewichtsmaat, en geen munt! Munten komen in Israel pas na de Babylonische ballingschap in zwang) aan zilver niet veel was doet er niet toe. De betekenis schuilt in de deelname van iedereen in het gemeenschappelijke project. Daarbij 'zal de rijke niet meer en de arme niet minder geven dan een halve sjekel' (30:15). In de ogen van God zijn allen gelijk en dragen ze gelijkelijk tot het heiligdom bij. Bovendien wordt ieder vertegenwoordigd door niet meer dan een halve sjekel. Opdat ieder zich realisere dat hij zonder zich bij anderen aan te sluiten nooit tot volledigheid komt.

De halve sjekel bleef geen eenmalige zaak, verbonden met die telling in de woestijn. Ze bleef de vanzelfsprekende bijdrage van Joden in Israel en in de diaspora. De dagelijkse offers in de Tempel in Jerusalem werden uit de halve sjekel gefinancierd (naar Pinchas Peli, *Jerusalem Post* 1/3/'86).

een vaste plaats ingericht om er offers te brengen te Zijner ere, dan hadden we dat veel minder vreemd gevonden. Want dergelijke dingen doen wij tegenwoordig ook. Ook wij bouwen gebedshuizen naar eigen keuze, bewijzen er eer aan en kennen betekenis toe aan de zegenspreuken die we er zeggen. En wanneer dat alles die dag tot een afstraffing leidde, dan trof die niet meer dan 3000 van de 600 000 mannen. Het manna bleef vallen; de wolk en de vuurzuil bleven waken over het volk; de profetie nam eerder toe onder het volk en niet één van de bizondere gunsten waarmee ze waren gezegend bleef achterwege, afgezien van de stenen tafelen die Mosjè had gebroken. Zijn gebed om herstel van de stenen tafelen werd echter verhoord, nadat hij vergeving voor hun overtreding had gekregen.'
Tot zover Jehoeda Halevi (ca. 1075-1141). Voor hem zit het verschil tussen de ark (met zijn cheroeviem!) en het gouden kalf alleen hierin, dat de ark een opdracht Gods was, en het gouden kalf een uitdrukkelijk verbod.

Ramban
Een ander, niet minder beroemd antwoord komt van Ramban, op Ex. 32:1b *Maak ons Elohiem, die voor ons uit zullen trekken*:
'Dit vers is de sleutel tot het inzicht in het kalf en degenen die het maakten. Want het is duidelijk dat Israel niet dacht dat Mosjè de Elohiem was en dat het in zijn macht lag wonderen voor ze te doen. Waarom zeiden ze dan: Laat ons Elohiem maken, nu Mosjè van ons is weggegaan? En nog wel: Elohiem die voor ons uit zullen gaan? Niet omdat die hen leven zouden verschaffen in deze of in de komende wereld. Nee, ze vroegen om een andere Mosjè. Ze zeiden: Mosjè, die ons tot hiertoe de weg heeft gewezen uit Egypte, dagmarsen op aanwijzing van de Eeuwige die aan Mosjè waren toevertrouwd, deze Mosjè is ons verloren gegaan. Laten we daarom een andere Mosjè maken, die ons op die manier de weg wijst. Dat blijkt uit het feit dat ze Mosjè noemden *de man die ons geleid heeft uit het land Egypte*, en niet 'de God die hen heeft uitgeleid'. Wat ze nodig hadden was een Godsman. Dit kunnen we ook opmaken uit het antwoord dat Aharon geeft op Mosjè's vraag *Wat heeft dit volk je gedaan, dat je er grote zonde over hebt gebracht?* (32:21). Aharon antwoordde: *Ze zeiden me: Maak ons Elohiem, die voor ons uittrekken, want deze man Mosjè, die ons gevoerd heeft uit het land Egypte, we weten niet wat er met hem gebeurd is* (32:23). En hij zei: *Wie heeft goud? Ze rukten het zich af en gaven het me en ik gooide het in het vuur* (24). Zou Aharon zich dáárover tegenover Mosjè verontschuldigen met de woorden *Laat de toorn van mijn heer niet ontbranden?* Dan zou hij zijn overtreding toch alleen maar vergroten? Als ze afgodendienst van hem hadden verlangd, en hij daar persoonlijk op was ingegaan, zou Mosjè zich daarover soms *niet* opwinden?! Is er een grotere zonde? Nee, de zaak is zoals ik zei: ze verlangden geen kalf om hun te zijn tot een God die 'doodt en levend maakt [*een citaat uit 1 Sam. 2:6*] en die te aanbidden, ze wilden alleen dat het hun zou zijn tot een Elohiem die hun in plaats van Mosjè tot een leidsman zou zijn. En dáárop slaat het excuus van Aharon. Wat hij bedoelde was dit: Ze hebben me alleen maar gezegd een Elohiem voor ze te maken die in jouw plaats voor ze uit

In de Tora geen voor en na
'We moeten met de overlevering [*Tanchoema Teroema 8*] instemmen dat de geschiedenis van het gouden kalf zich afspeelde vóór de instructies voor de bouw van de Woning. Na Mosjè's aandringen in zijn gebed vergeeft God hen. Dat wil zeggen dat Hij het volk in staat wilde stellen verzoening te doen voor de overtreding met het kalf. Vandaar dat het volk net als bij het kalf zich van zijn sieraden ontdoet (vgl. 33:6) en goud en zilver bijdraagt, namelijk om mèt het materiaal van hun overtreding verzoening te doen' (*Tseror haMor*).
Het gezichtspunt van de midrasj waarnaar *Tseror haMor* verwijst, is dat het kalf verzoening vergt en dat er na de vergeving behoefte is aan een uiterlijk teken dat de overtreding is vergeven en dat de Sjechina terugkeert om temidden van het volk te wonen. 'Het is dus een religieus-morele visie die leidt tot dit verrassende beroep op de talmoedische regel (bSanhedrin 6b) dat de Tora geen voor en geen na kent' (J. Jacobson, *Bina baMikra*).
Deze regel wordt overigens vaak gehanteerd bij problemen rond de volgorde van bijbelpassages. Men wil er mee zeggen dat de chronologie niet altijd bepalend is, maar dat de volgorde van de parasjiot door andere motieven kan zijn ingegeven. Een ander voorbeeld is het bezoek van Jitro dat volgens sommige verklaarders pas na het ontvangen van de Tora op Sinai plaats vond (vgl. p. 183).
Volgens de midrasj weerspiegelt de regel een van de geheimen van de Tora: 'Op de zin *Geen mens kan haar waarde peilen* (Job 28:13) zei Rabbi Elazar: de parasjiot van de Tora zijn niet in volgorde gegeven. Want als ze wèl in volgorde waren gegeven, zou ieder die ze leest meteen een wereld kunnen scheppen en doden kunnen doen herleven en wonderen doen. Daarom blijft de volgorde van de Tora verborgen. Zoals er staat (Jesj. 44: *Wie is Mij gelijk? Ik roep het, Ik zeg het en orden het* (Midrasj op Psalm 3).

zou gaan, mijnheer, want ze wisten niet wat er met je gebeurd was en of je wel naar ze terug zou komen. En daarom hadden ze iemand nodig die ze de weg wees, zolang jij niet bij ze zou zijn. En wanneer je terug zou komen, zouden ze het kalf verlaten en zouden ze net als vroeger weer achter jou aan gaan. Dat dit zo was, blijkt uit het feit dat ze het kalf meteen lieten voor wat het was, zodra ze Mosjè weer zagen: ze verachtten het kennelijk, want ze lieten toe dat hij het verbrandde en de as over het water strooide, en niemand verzette zich daartegen. We zien ook dat hij ze niet hoefde te berispen, of iets tegen ze hoefde te zeggen: ze vluchtten meteen van het kalf weg, zodra hij in het kamp kwam en het kalf en de vreugdedansen zag. En zonder dat ze zich verzetten verbrandde hij het en liet ze het opdrinken. Wanneer het hun een godheid was geweest dan laten mensen hun koning en hun godheid niet verbranden'.

Cassuto

Een derde benadering komt van Cassuto. Hij vraagt zich af waarom de Tora enerzijds het maken van cheroeviem in de misjkan voorschrijft, en anderzijds het maken van een gouden kalf als een overtreding aanrekent. De cheroeviem verbeelden immers alleen de zetel Gods; en dat kan ook heel goed de bedoeling van het gouden kalf zijn geweest. Het verschil zit hem hierin, dat de Tien Woorden uitdrukkelijk verbieden afbeeldingen te maken van iets op aarde of in de hemel. Het kalf valt onder dit verbod. De cheroeviem niet: dat zijn zuivere fantasie-wezens en die zal men niet gemakkelijk voor goden aanzien. Met een stierkalf is dat anders. Een stier belichaamt oerkracht (de Ka'anieten noemden hun oppergod een stier). Wie weet wilde Aharon alleen een zetel voor de onzichtbare God maken, in de mening dat het verbod niet het maken van afbeeldingen geldt, maar het zich ervoor neerwerpen (vgl. Ex. 20:5). Wanneer Aharon zich werkelijk aan afgodendienst had schuldig gemaakt, zou hij niet als priester in de misjkan zijn verkoren. Zijn overtreding schuilt hierin dat hij het verbod op het maken van beelden (Ex. 20:4) niet begrepen had als een 'omheining' tegen afgodendienst. Dat het grensgebied tussen het maken van beelden en het aanbidden ervan zo'n omheining vergt, leert het gedrag van een deel van het volk.

Vele verklaarders spreken natuurlijk wèl van afgodendienst. En daarbij vinden ze steun in Psalm 106, die de overtredingen van het volk in zijn geschiedenis memoreert: *Ze maakten aan de Chorev een kalf, wierpen zich neer voor het gegoten beeld. Ze verruilden Uw glorie tegen de gestalte van een rund dat gras eet. Ze vergaten de God die hun bevrijd had, die grote dingen deed in Egypte, wonderbaarlijks in het land van Cham, ontzagwekkends aan de Rietzee. Hij dacht al hen te verdelgen, had Mosjè Zijn verkorene zich niet voor hen op de bres gesteld om Zijn gramschap van het vernietigen te weerhouden.*

De 13 midot

Ex. 34:6 *Voorbij trok de Eeuwige voor zijn aangezicht en riep: Eeuwige, Eeuwige, God, barmhartig en genadig, lankmoedig en groot in gunst en waarheid. Die gunst bewaart in het duizendste, die misdaad vergeeft en ontrouw en zonde en verschoont . . .*

In dit vers worden ons 13 'midot' Gods onthuld, vaak vertaald met 'attributen', 'eigenschappen' of 'dimensies' Gods. Beter is echter de vertaling 'wegen' (Sifré Dev. Ekèv 49). In bRosj haSjana 17b lezen we: '*Voorbij trok de Eeuwige voor zijn aangezicht.* Zei Rabbi Jochanan: Als het er niet stond zou je het niet hebben durven zeggen [*vanwege het krasse antropomorfisme*], maar het leert je dat de Heilige Hij zij gezegend zich met een talliet omhulde als iemand die de gemeente voorgaat in gebed, en Mosjè deze orde van het gebed liet zien [*nl. de 13 middot, die worden gezegd met feestdagen – als ze niet op Sjabbat vallen*] en zei: Laat Israel dit gebed zeggen, steeds wanneer het in overtreding is, en dan zal Ik ze vergeven. *Eeuwige, Eeuwige* [*waarom 2×?*] Ik ben er vóór de mens heeft overtreden. Maar Ik ben er ook nadat hij mocht hebben overtreden en omkeer gedaan heeft [*en dan herinnert Hij zich de eerdere overtredingen niet meer*]. Want steeds is Hij *God, barmhartig en genadig.* Zei Rav Jehoeda: Een verbond is gesloten over de 13 midot, dat ze niet onbeantwoord terugkeren [*en dus nooit vergeefs worden gezegd*], zoals er staat (Ex. 34:10): *Zie, Ik sluit een verbond.*'

De 13 midot worden op alle feestdagen gezegd, tenzij ze op een Sjabbat vallen. (De smeking die ervanuit gaat wanneer wij ze zeggen is niet in overeenstemming met de Sjabbat.) Ze worden alleen in de gemeenschap gezegd en niet door de enkeling, en dan voor de open ark, alvorens de rollen er voor de Tora-lezing worden uitgeheven. Het gebruik vindt zijn oorsprong in de Middeleeuwen, onder invloed van de Kabbalistische school van Jitschak Luria (1543-1572).

Het pleidooi van Mosjè

Mosjè, de trouwe herder
In onze sidra geeft Mosjè ons een voorbeeld van waarachtig leiderschap: streng voor zijn volk, maar als een leeuw voor dat volk vechtend wanneer het bedreigd wordt, ook als het dat aan zichzelf heeft te wijten. Hoor hoe de Zohar (Wajera 106a) de grootheid van Mosjè beschrijft:

Zei Rabbi Jehoeda: Wie heeft een barmhartige vader gezien als Awraham? Van Noach staat geschreven (Gen. 6:13): *'Toen zei God tot Noach, het einde van alle vlees is voor Mij gekomen . . . Maak je een ark van goferhout. En hij zweeg; hij zei niets en vroeg niet om erbarmen* [voor de wereld]. *Maar toen de Heilige Hij zij gezegend tot Awraham zei* (Gen. 18:20): *'Het schreien uit Sedom en Amora is groot . . . Laat Ik toch afdalen om te zien' volgt er meteen: 'En Awraham naderde en zei: Zult u de rechtvaardige verdelgen met de goddeloze?*
Zei Rabbi Elazar: Ook Awraham handelde niet volmaakt. Noach deed niets, noch het een noch het ander [hij vroeg niet als Awraham erbarmen over de rechtvaardigen en niet als Mosjè over de overtreders, zoals straks volgt]. *Awraham vroeg een rechtzitting, zoals het hoort, opdat de rechtvaardige niet omkomt met de booswicht. Hij begon met vijftig rechtvaardigen maar hield op bij tien en maakte zijn werk dus niet af: hij vroeg geen erbarmen ongeacht of het om rechtvaardigen of om goddelozen gaat . . . En wie handelde wel vanuit ware volmaaktheid? Dat is Mosjè. Want toen de Heilige Hij zij gezegend zei* (Ex. 32:8): *'Ze zijn snel afgeweken van de weg . . . en hebben zich een gegoten kalf gemaakt en er zich voor neergeworpen', wat volgt dan meteen? 'Toen bad Mosjè vóór de Eeuwige,' enz., tot* (32:32) *'Welnu, wanneer U hun zonden zou vergeven! En wanneer niet, wis mij dan uit Uw boek dat U geschreven hebt.' En hoewel ze allemaal gezondigd hadden, week hij niet van zijn plaats tot Hij hem zei* (Num. 14:20): *'Ik vergeef, zoals je gezegd hebt.'*

Tot zover de Zohar over 'de trouwe herder' zoals Mosjè er genoemd wordt.
Ramban brengt Mosjè's pleidooi *Wis me uit Uw boek dat Ge geschreven hebt* in verband met de visie uit Jesjaja (hfdst. 53), over degeen die anderen verlost ten koste van zichzelf: 'Volgens mij zegt Mosjè in feite: Wanneer U hun zonden niet in erbarmen draagt, wis in plaats daarvan dan *mij* uit het boek van het leven, dan draag *ik* hun straf, zoals er staat in Jesjaja (53:5) *Maar hij is doorboord voor onze misdaden, gebroken voor onze overtredingen, tuchtiging terwille van onze vrede was op hem.* En de Eeuwige antwoordt: De overtreder wis Ik uit Mijn boek, jou niet, want jij hebt niet overtreden.' Volgens Ramban is Mosjè niet alleen de getrouwe herder, maar ook de 'knecht van de Eeuwige' in de visie van Jesjaja. [Volgens *Da'at Mikra* heeft Jesjaja met de 'knecht van de Eeuwige' het volk Israel op het oog.]
Hoezeer Mosjè voor zijn volk op de bres staat blijkt uit zijn gebed.

Gezegd wordt de passage tot waar we hem aan het begin van deze kolom hebben vertaald. Het vervolg (*doch niet straffeloos laat, en bestraft de misdaad van ouders aan kinderen, aan derde en vierde geslachten*) wordt weggelaten (en hoe stoutmoedig die weglating door het Hebreeuws heenbreekt zal de Hebr. lezende lezer verrassen!) om vooral te onderstrepen dat Gods erbarmen de overhand heeft over het strikte recht. (Zie voor de zin *die bestraft de misdaad van ouders aan kinderen* de verklaring van Chizkoeni op p. 190.)

Over de precieze indeling van de 13 midot heerst nogal wat verschil van inzicht. Steinsalz vat ze samen in zijn uitgave van bRosj haSjana (17b). Rabbenoe Tam (1100-1171) oppert deze orde: 1 *Eeuwige*: Hij is vol erbarmen vóór iemand heeft overtreden. 2 *Eeuwige*: Hij is ook vol erbarmen voor de overtreder die omkeer doet. 3 *God*; Hij is almachtig. 4 *barmhartig*: vol meegevoel. 5 *genadig*: warmhartig. 6 *lankmoedig*: traag van toornen. 7 *groot in gunst* en 8 *waarheid*. 9 *bewaart Zijn gunst tot in het duizendste geslacht*. 10 *vergeeft bewuste overtredingen*. 11 *zoals ook overtredingen uit rebellie*. 12 *alsmede onwillekeurige overtredingen*. 13 *en verschoont*: spreekt vrij wie zich omkeert. (Tosafot op R.H. 17b)

Sifré Devariem (Ekèv 49; op Deut. 11:22: *te gaan in al Zijn wegen*) ziet er tevens opdrachten in voor de mens: 'Dit zijn de wegen Gods: *Eeuwige, barmhartig en genadig*. En er staat ook (Joël 3:5): *En het zal zijn dat ieder die Zijn Naam uitroept ontkomen zal*. Maar hoe is het mogelijk voor een mens de Naam Gods uit te roepen? [*die gaat immers elk begrip te boven*]. Zie het aldus: Zoals Hij barmhartig wordt genoemd, zo moet ook jij barmhartig zijn. Zoals Hij genadig is, moet ook jij genadig zijn, enz.

Het gebed van Mosjè (Ex. 32:11-13)
In Ex. 32:7-10 onthult God aan Mosjè dat het volk dat hij (Mosjè!) uit Egypte gevoerd heeft is afgeweken van de Tora (die immers het maken van beelden en zich daarvoor neerwerpen verbiedt; vgl. 20:4-5); dat Hij het in Zijn toorn wil vernietigen, om alleen met Mosjè verder te gaan. Mosjè reageert in zijn gebed aldus: 32:11 *Waarom Eeuwige, zal Uw toorn ontbranden op Uw volk dat Ge gevoerd hebt uit het land Egypte, met grote kracht en sterke hand.* Vgl. dit met 32:7, waar God tot Mosjè zegt: *verdorven heeft het je volk, dat je gevoerd hebt uit Egypte.* Volgens de midrasj (Sjm.R. 43,7) wijst Mosjè de Eeuwige heel delikaat op het feit dat het ook Zijn volk is, dat Hij heeft uitgeleid (vgl. 3:7). Maar waarom wijst Mosjè in zijn gebed zo nadrukkelijk op 'de grote kracht en sterke hand' waarmee de Eeuwige Zijn volk uit Egypte bevrijd heeft? Volgens Abravanel wil hij hiermee aangeven dat het volk eigenlijk helemaal niet uit Egypte wílde trekken, en daarom met grote kracht en sterke arm verlost moest worden. Maar dan moet God ook niet kwaad worden wanneer ze terugvallen in de afgodendienst die hun een tweede natuur was geworden. De midrasj (Sjm.R. 43,8) vergelijkt de situatie onomwonden met iemand die voor zijn zoon een parfumeriewinkel opent in een rode lichtjes-buurt en dan kwaad wordt wanneer de jongen het verkeerde pad opgaat.
32:12 *Waarom zouden de Egyptenaren zeggen: met boos opzet heeft Hij ze uitgeleid, om ze in de bergen om het leven te brengen en ze van het aangezicht van de aarde te verdelgen? Keer terug van het ontbranden van Uw toorn en berouw het onheil over Uw volk.* Hier vereenzelvigt Mosjè zich met Gods eigen plan. In de woorden van Ramban (op Num. 14:13-16, waar Mosjè hetzelfde argument hanteert): 'De Egyptenaren zouden kunnen denken en zeggen dat de afgoden van Kena'an [*zoals het kalf*] blijkbaar krachtig genoeg zijn om aan U te ontkomen. Want [*zouden ze kunnen redeneren*] U hebt de Egyptenaren en hun goden gericht, tot Ge het volk uit hun midden hebt gevoerd. Maar met Kena'an en hun goden is U dat niet gelukt. En dat zou ontheiliging van de Naam zijn en de afgodendienaars voet aan de grond geven.' En het gaat er toch om dat de Naam van de Eeuwige over de hele wereld wordt erkend?!
32:13 *Gedenk Awraham, Jitschak en Ja'akov, Uw dienaren, over wie U bij Uzelf hebt gezworen: Talrijk maken zal Ik jullie nazaten als de sterren aan de hemel; en dit hele land, waarvan Ik heb gesproken, aan hun nazaten zal Ik het geven en ze zullen het voor eeuwig bezitten.* De Talmoed (bBerachot 32a) ziet hierin een reaktie op Gods voorstel het volk te laten voor wat het is, en alleen met Mosjè verder te gaan: 'Zei Rabbi Elazar: Mosjè zei tegen de Heilige Hij zij gezegend: Heer der wereld, wanneer de verdiensten van de drie aartsvaders in het uur van Uw toorn al geen stand tegen U houden, hoeveel minder niet de verdiensten van één!' In de kolom hiernaast gaan we nog op enkele punten nader in.

Welnu, laat Me . . .
Ex. 32:10 *Welnu, laat Me, dan zal Mijn toorn tegen ze ontbranden.* Greep Mosjè de Heilige Hij zij gezegend dan soms vast, dat Hij zei 'Laat me'? Nee, begrijp het zo: Het lijkt op het geval van een koning die kwaad was op zijn zoon. Hij bracht hem naar een binnenkamer om hem te slaan. De koning riep vanuit die kamer: 'Laat me hem slaan!' De leraar van zijn zoon stond buiten. Hij zei bij zichzelf: De koning en zijn zoon zijn allebei binnen en hij roept 'Laat me'?? Hij wil natuurlijk dat ik naar binnen ga en hem verzoen met zijn zoon. Dáárom roept hij 'Laat me'. Zo zei ook de Heilige Hij zij gezegend tot Mosjè: 'En nu, laat Me'. Mosjè dacht: Dat zegt hij omdat Hij wil dat ik Hem met Israel verzoen. En meteen begon Mosjè erbarmen over ze te vragen, zoals er staat: 'Toen bad Mosjè tot de Eeuwige, zijn God.' In de woorden van Rasji: 'Hij gaf Mosjè ermee te kennen dat het van hem afhing en dat Hij het volk niet vernietigen zou wanneer hij voor ze bidden zou.' Het is alsof God hunkert naar het gebed van Mosjè, zoals Hij ook hunkerde naar het gebed van Awraham over Sedom (p. 76).

Het breken van de tafelen
32: *Hij wierp de tafelen uit zijn handen en verbrijzelde ze onder aan de berg.*
'Waarmee kan je dat vergelijken? Met een koerier die een proklamatie ging brengen naar een ander land. Bij het oversteken van een rivier viel het geschrift in het water en raakten de letters uitgewist. Wat deed de koerier? Hij verscheurde de proklamatie, zoals er staat (Deut. 9:16): *En ik zag, zie jullie hadden gezondigd tegenover de Eeuwige jullie God.* En wat zag hij? Hij zag de letters wegvliegen. En daarom brak hij ze, zoals er staat (Ex. 34:1): *Die je gebroken hebt* (Tanchoema Ekèv 11). Uit Ex. 34:1 valt op te maken dat God zijn gedrag billijkte: Als het volk de letters uitwist, hebben de tafelen geen betekenis meer.

אותיות פורחות

Omhoogvliedende letters . . .

Een bladzij overdenking

En ieder, wijs van hart . . . zal het werk doen voor het heiligdom (Ex. 36:1). Wijsheid zonder hart is als was het geen wijsheid.
Rabbi Aharon van Karlien

En Mosjè naderde tot de nevel. Waaraan dankte hij dat? Aan zijn bescheidenheid, zoals er staat (Num. 12:3): *Mosjè was zeer bescheiden, meer dan enig ander op aarde.* De Schrift leert dat ieder die bescheiden is uiteindelijk de Inwoning Gods met de mens op aarde doet verwijlen [Mechilta p. 238].

Ex. 31:18 *En Hij gaf de twee tafelen aan Mosjè kechaloto . . .* *Kechaloto* (toen Hij geëindigd had, nl. met spreken) is zo gespeld, dat we er ook in kunnen lezen: 'als zijn bruid'. Rasji: 'Hij gaf Mosjè de Tora tot bruid'.

Er is licht dat verblindt,
er is licht dat veel verlicht
en licht dat weinig verlicht.
De duisternis is anders,
die is altijd hetzelfde duister.
Er zijn wijzen die flitsen
door hun vernuft
en wijzen die één stukje
onthullen en er twee verduisteren.
De dwaas is anders.
Die is altijd dezelfde dwaas.

Rabbi Levi Jitschak van Berditstjev

Rabbi Jehoeda zei in naam van Rabbi Sjim'on ben Pazzai: *Hoor mijn zoon en neem mijn woorden aan* (Spr. 4:10.) Hoe vaak niet is jullie geboden te *nemen* om je gaafheid naar voren te brengen en je te louteren? Zo staat er *En laat ze Mij nemen een gave . . . en ze zullen Mij een heiligdom maken* (Ex. 25:2,8). De Heilige Hij zij gezegend zei als het ware: 'Nemen jullie *Mij*, om Me tussen jullie te laten wonen. *En laat ze nemen zuivere olijfolie, om voortdurend licht te ontsteken* (27:20). Want het is jullie licht dat Ik nodig heb'. Maar staat er dan niet: *Het licht woont bij Hem* (Dan. 2:22)? Dat geldt júllie ziel, die immers met een licht wordt vergeleken, zoals er staat (Spr. 20:27): *Een lamp van de Eeuwige is de ziel van de mens.*
[Wajikra Rabba 30,13]

[*Het inwonen verwijst naar Gods aanwezigheid: de Sjechina. Voor de chachamiem was giloei Schechina (het openbaren van de Sjechina) het gewaarworden van Zijn aanwezigheid. Voor ons is het de omgang en de worsteling met Zijn woorden – en daarmee de omgang en de worsteling met de wereld.*]

לשבוח גלות vergeten is ballingschap
לזכור גאולה herinneren verlossing
(בש"ט) (Ba'al Sjem Tov)

Elke mitswa 'om te doen' uit de Tora zegt je: wees wijs. En elke mitswa 'om niet te doen' zegt je: wees niet dwaas. Rabbi Simcha Boenam van Psjischa

Haftara Ki Tiessà

1 Kon. 18:1-39

De aansluiting van de haftara bij de sidra springt in het oog: in beide verhalen horen we hoe het volk in de ban van de afgodendienst raakt, maar daar dank zij een leider weer van terugkeert. In beide gevallen komt de leider-profeet in gebed voor de Eeuwige te staan. De midrasj (Jalkoet Sjim'oni II, 209) vergelijkt Eliahoe met Mosjè: 'Mosjè riep het volk bijeen voor de berg Sinai, Eliahoe voor de berg Karmel. Beiden maken korte metten met de afgodendienst. Mosjè roept uit (Ex. 32:26): 'Wie voor de Eeuwige is, naar mij!' en van Eliahoe heet het (1 Kon. 18:30): 'Eliahoe zei tot heel het volk: Nader dan tot mij!' Mosjè bidt voor Israel en ook Eliahoe bidt, zoals er staat (18:39): 'Antwoord mij, Eeuwige, antwoord mij!' Mosjè beroept zich op de 'verdienste der vaderen'

En Mosjè verzamelde de hele gemeenschap van de kinderen Israels en sprak tot hen: Dit zijn de woorden die de Eeuwige gebood om ze te doen (Ex. 35:1).

'Zeshonderd duizend letters zijn er in de Tora en zeshonderd duizend zielen telde Israel in die dagen. En sindsdien blijft elke ziel uit Israel verbonden met een letter van de Tora, en staan ze gezamenlijk voor de hele Tora. *De hele gemeenschap van Israel:* zij zijn *de woorden die de Eeuwige gebood om ze te doen.*

(Botsina diNehora)

---

en Eliahoe neemt twaalf stenen en zegt (18:31): 'Israel zal je naam zijn'. Dank zij Mosjè bekende het volk zich tot God, zoals er staat (Ex. 24:7) 'Alles wat de Eeuwige zegt zullen we doen en horen'; en dank zij Eliahoe keerde het volk terug, zoals er staat (1 Kon. 18:39): 'De Eeuwige is God, de Eeuwige is God' [*en met deze woorden besluiten wij Jom Kipoer*]. Verschillen zijn er echter ook. Volgens Jehoeda haLevi en Ramban (p. 216/7) zag het volk in het gouden kalf niet werkelijk een afgod, terwijl in Eliahoe's dagen het volk de Ba'al was gaan aanbidden.
In 1 Kon. 18:27 drijft Eliahoe de spot met de priesters van Ba'al: 'Roept luider, hij is immers een god? Hij is zeker in gepeins, of hij heeft zich afgezonderd, of hij is op reis. Misschien ook slaapt hij en moet hij eerst wakker worden'. Dank zij de vondst van de kleitabletten van Oegarit weten we in onze eeuw veel meer over de mythen rond Ba'al. Daardoor weten we nu dat Eliahoe in zijn spot uit die mythen citeert. Op één tablet valt te lezen hoe Anat eens Ba'al in zijn tempel kwam bezoeken, en daar te horen kreeg dat de god erop uitgetrokken was om in het buitenland wilde runderen te gaan schieten. Een ander tablet vertelt hoe Eel, de vader der goden, zijn zoons een banket wilde aanbieden, maar Ba'al eerst wakker moest maken door hem toe te schreeuwen. De spot 'misschien heeft hij zich afgezonderd' doelt op een ander verhaal waarin Ba'al zich had afgezonderd om zijn behoeften te doen. Eliahoe zinspeelde dus op verhalen die zijn gehoor zeer vertrouwd waren, wat de spot des te vlijmender maakt.

Psalm 75

Het opschrift van de psalm luidt: 'Voor de koormeester: "Stort niet in het verderf" (*Al tasjcheet*) een harpzang, een lied'. *Al tasjcheet* slaat wellicht op het gebed van Mosjè uit Deut. 9:26 e.v. dat zo begint en waarin hij God vraagt het volk naar het land te voeren. Vele verklaarders zien in de psalm dan ook een lied op de uiteindelijke inzameling der ballingen. 'Wij danken U, God, dat Uw Naam (= Uw plan) zo dicht bij ons is. Uw wonderdaden vertellen het (1). Dan volgt een profetische strofe, waarin de dichter God in de 1e persoon hoort spreken: 'Ik kies Mijn tijd, de tijd waarop Ik in rechtvaardigheid zal richten. De aarde en al haar bewoners zullen smelten van vrees. Maar de rechtvaardigen hoeven niet te vrezen; zij zijn de pijlers waarop de aarde rust. Met die zekerheid besluit de psalm ook en ook daar worden de woorden weer aan God zelf toegeschreven. In 5-9 spreekt de zanger weer namens zichzelf (dat blijkt uit 9): Hij wijst de booswichten erop hun 'hoorn (= hun kracht) niet te verhogen naar omhoog' (naar de hemel), want verhoging kan vanuit de aarde niet verworven worden, noch van het oosten of het westen, noch van de woestijn (in het zuiden), of van de bergen (in het noorden): het is God Die richt en Die verhoogt dan wel ten val brengt.
Gods beker vloeit over van weldaden; maar de booswichten zullen van de wijn alleen het bittere droesem te drinken krijgen. *Dit zal ik voor altijd verhalen, zingen zal ik van de God van Ja'akov.* Opnieuw zingt de dichter dan als het ware in de woorden van God zelf: *Alle hoorns van de booswichten zal Ik afhouwen, maar de hoorns van de rechtvaardige zullen zich verheffen.* De hoorns van de booswichten worden vergeleken met die van vee, die van de rechtvaardigen (blijkens een andere meervoudsvorm), met de hoorns van gebouwen, dus met torens, zoals ze in 4 met pijlers worden vergeleken. In vertalingen valt dit onderscheid weg.

Sidrot Wajakheel en Pekoedé

Wajakheel/Ex. 35:1-38:20
1 Kon. 7:40-50 Psalm 61

Overzicht sidra Wajakheel
1 Mosjè brengt het volk de instrukties over de bouw van de Woning over 35:1-19
2 Het volk draagt gaven aan 35:21-29
3 Betsaleel en Aholiav krijgen de leiding 35:30-36:7
4 De onderdelen voor de Woning worden gemaakt 36:8-38:20

Pekoedé/Ex. 38:21-40:38
1 Kon. 7:51-8:21 Psalm 45

Overzicht sidra Pekoedé
1 Bestandsopname van gaven en hun bestemming 38:21-39:32
2 Het voltooide werk wordt voor Mosjè gebracht 39:33-43
3 Mosjè krijgt instrukties voor de oprichting van de woning 40:1-15
4 De oprichting 40:16-33
5 De heerlijkheid van de Eeuwige vult de Woning 40:34-38

Voor de wekelijkse voorlezing is de Tora verdeeld in 54 sidrot. Sommige jaren wordt immers een schrikkeljaar ingelast (p. 167) en dan zijn er meer dan 52 weken. Soms valt een sjabbat op een feestdag of in een feestweek, en wijkt de lezing voor een afdeling die speciaal op het feest slaat. Om toch de hele Tora te kunnen lezen, worden daarom soms twee sidrot bijeen genomen, die in andere jaren weer apart worden gelezen. Wajakheel en Pekoedé worden om die reden in bepaalde jaren samen gelezen.
Wajakheel: Nu volledige vergeving is verkregen voor de overtreding met het gouden kalf, kan de bouw van de Woning ter hand worden genomen. De sidra vertelt het maken van de Woning en de voorwerpen erin, maar nog niet de ordening en het gebruik ervan. Die volgen in sidra Pekoedé, en wel in hoofdstuk 40. Mosjè begint met te herinneren aan het Sjabbatsgebod, die bij de instrukties aan het eind kwam (35:2-3; vgl. 31:13-17). Hij herhaalt in het kort wat er allemaal nodig is, waarna het volk erop uit gaat om alles aan te dragen. 21-29 is één lofzang op de vrijgevigheid, de inzet en de kunde van iedereen uit het volk, rijk en arm, man en vrouw. Wanneer Betsaleel en Aholiav de leiding nemen, blijft het volk gaven aandragen, tot Mosjè er paal en perk aan moet stellen (35:30-36:7). In 36:8-38:19 lezen we over het maken zelf. Daarbij wordt eerst de Woning genoemd en daarna pas de voorwerpen (bij de instruktie was de volgorde omgekeerd). In de praktijk konden ze natuurlijk gelijktijdig worden gemaakt. De misjkan wordt pas op- en ingericht als alles klaar is (hfdst. 40). Een boeiende, zij het duistere zin is 38:8. Wil ermee gezegd zijn dat de vrouwen zelfs hun schoonheid voor de Woning over hebben? Vgl. p. 226.

Pekoedé: In 38:21-39:32 vinden we een bestandsopname van alle gaven die door de Levieten werden geadministreerd en wat er van gemaakt werd. In 39:32 horen we het verheven en plechtig klinkende besluit van de werkzaamheden. De taal in 32 doet denken aan het besluit van het scheppingswerk in Gen. 2:1-2. Nog meer is dat het geval in 43, nadat het volk alles wat het gemaakt heeft aan Mosjè voorlegt. We schreven daarover al op p. 206. In 40:1-15 geeft Mosjè eerst zijn instrukties over hoe al het gemaakte nu tot de Woning moet worden geassembleerd, waarna in 16-33 de feitelijke uitvoering volgt. In 34-38 wordt de belofte vervuld uit 25:8: 'Jullie moeten mij een heiligdom maken, opdat ik wone in jullie midden'; en in 29:45 met de toevoeging 'en Ik zal hun tot God zijn'. Na de overtreding met het gouden kalf is deze belofte vernieuwd (33:14). Het boek Sjemot eindigt in een verheven poëtische taal, met een toespeling op 24:16, die de Woning in verband brengt met de openbaring op Sinai. De misjkan is immers een 'portable Sinai'. Net als in 24:16 de wolk Sinai bedekt en Mosjè pas de zevende dag geroepen wordt, bedekt in 40:34-35 de wolk de tent der samenkomst en kan Mosjè de tent pas binnen wanneer hij wordt geroepen. En met het eerste woord van het volgende boek wòrdt Mosjè geroepen: *Wajikra*, 'en Hij riep Mosjè' (vgl. ook 1 Kon. 8 en 10, 11, in de haftara).

Betsaleels wijsheid
'Rabbi Tanchoema, in naam van Rav Hoena: *En Betsaleel, de zoon van Oeri, de zoon van Choer uit de stam van Jehoeda, maakte alles wat de Eeuwige Mosjè had geboden* (Ex. 38:22). Er staat niet [*en zo moet het toch wel gegaan zijn*] "maakte alles wat Mosjè hem had opgedragen". Dat wil zeggen: zelfs wat hij niet uit de mond van zijn leraar gehoord had, begreep hij met zijn geest' (jPea 15b). 'En Mosjè zei: Het is of je in de schaduw Gods hebt verkeerd' (bBerachot 55a). Dit laatste met een toespeling op de naam Betsaleel = Betseel = in de schaduw. Zoals er staat (Ex. 35:31) Betsaleel werd *vervuld met de geest Gods, met wijsheid, inzicht en kennis en allerlei kunde.* En wat is het verschil tussen kennis en inzicht? 'Wat men van zijn leraar leert wordt kennis genoemd; wat men uit zijn eigen hart begrijpt wordt inzicht genoemd' (Machzor Vitry op Spr. der Vaderen 3, 17).

Misjkan en Tempel

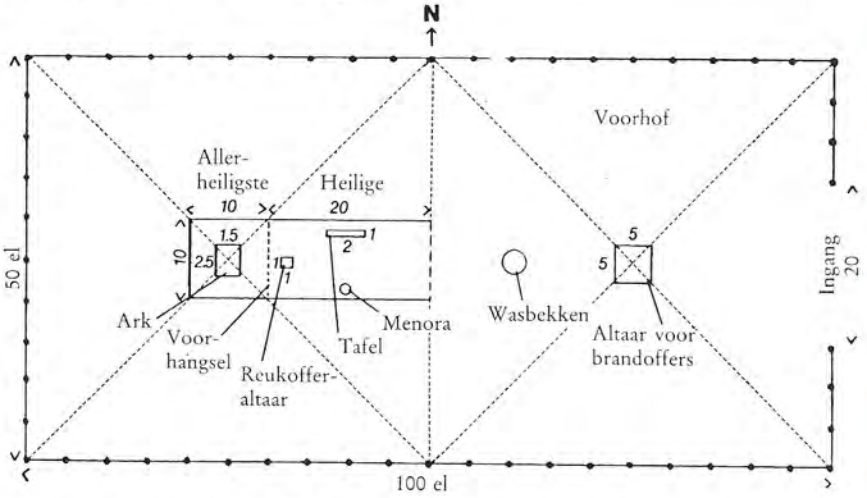

Plattegrond van de Misjkan (naar Sarna, Exploring Exodus)

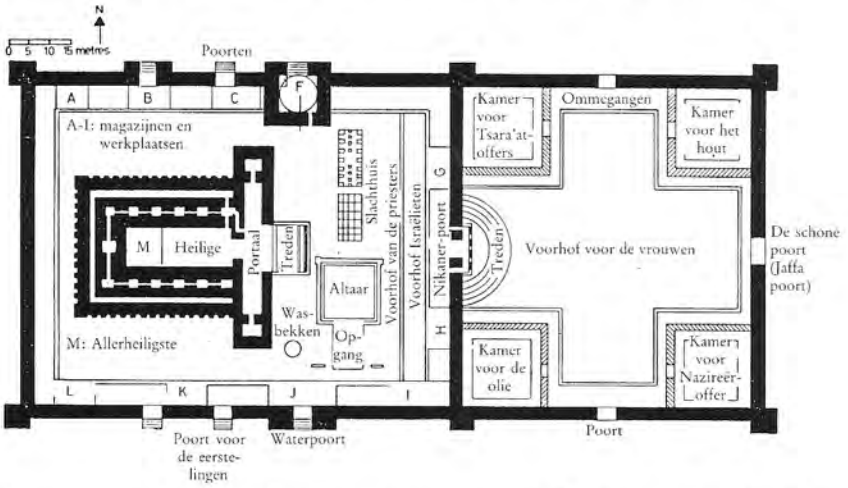

Plattegrond van de Tweede Tempel (naar Safrai e.a., The Jewish People in the First Century II)

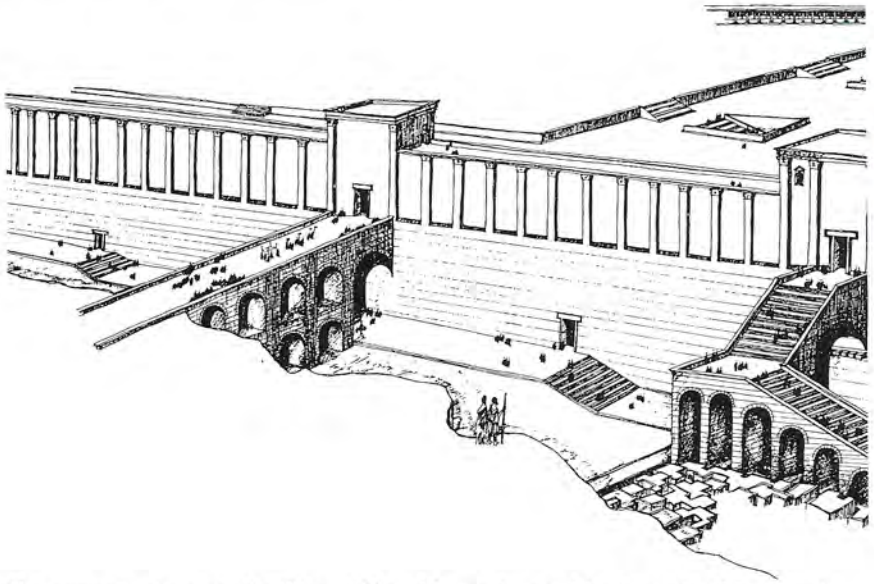

Reconstructie van de Westelijke Muur (naar Yadmoniot V, p. 79)

Bij de afbeeldingen
Om de lezer enige voorstelling te geven van de inrichting van de Misjkan en van de Tweede Tempel, hiernaast de plattegronden, alsmede een reconstructie van de Westelijke Muur.

De maten van de voorhof die de misjkan omgeeft vinden we in Ex. 27:18. De lengte van een el moet ongeveer 50 cm zijn geweest.

De Tweede Tempel was natuurlijk aanzienlijk groter. Het voorhof van de vrouwen mat bijvoorbeeld 135×135 el, de hof met het heiligdom erin 135×185 el. De 'voorhof voor de vrouwen' was de voorhof waar iedereen kwam. Hij ontleent zijn naam alleen aan het feit dat vrouwen meestal niet de 'binnenhof' binnengingen, al was dat niet verboden. De letters duiden ingangen aan, dan wel voorraadkamers (bv. voor zout en voor hout), ateliers en administratieve ruimten. M = het allerheiligste, met de ark. De inrichting van het heiligdom is bij de Eerste en de Tweede Tempel dezelfde als die van de Misjkan. Voor de Eerste Tempel stonden twee pilaren, met de namen Jachien en Boaz (2 Kron. 3:17).

De Tempel was zeer indrukwekkend, vooral na de uitbreidingen door Herodes. Zelfs de Talmoed, die weinig met Herodes opheeft, erkent: 'Wie de Tempel van Herodes niet gezien heeft, heeft nooit in zijn leven een mooi gebouw gezien' (bBava Batra 4a).

De synagoge

Over het ontstaan en de begintijd van een instelling die sinds de verwoesting van de Tweede Tempel uitgroeide tot een van de fundamenten van het Joodse leven

'De synagoge, is 'het huis van samenkomst' [*zo heet de synagoge in Hebr.*] van het volk voor de gezamenlijke dienst aan God. In de periode van de Tweede Tempel was haar funktie vooral het lezen van de Schrift. In de loop der tijden kwamen daarbij: het gebed, de 'derasja' [*waarin allerlei Schriftverzen met elkaar in verband werden gebracht*] en de Tora-studie, waarbij minstens tien mensen aanwezig moeten zijn [*minjan; vgl. p. 76*]. De Tora-rollen, die tegenwoordig in de synagoge worden aangetroffen, werden aanvankelijk niet in de synagoge bewaard, maar in een zijkamer. Alleen voor de Schriftlezing werden ze naar binnen gebracht. Anders dan in de Tempel worden er geen offers gebracht en wordt de dienst er niet geleid door priesters, maar door het volk zelf.
De oorsprong van de synagoge is niet geheel duidelijk. We hebben geen getuigenissen van haar bestaan in de periode van de Eerste Tempel. Er is geen grond voor de gedachte dat de synagoge een plaatsvervanger is geweest voor de Eerste Tempel na de verwoesting, of dat zij in de tijd van de Babylonische ballingschap is ontstaan. De synagoge is niet alleen geen vervanging voor de offerdienst in de Tempel, maar bovendien wijst niets wèrkelijk op het bestaan van synagoges in de tijd van de Babylonische ballingschap of in de beginperiode van de Tweede Tempel. De oorsprong van de synagoge moeten we zien in de samenkomsten van het volk in de voorhoven van de Tempel in de tijd van Ezra en Nechemia, waarbij de Tora werd voorgelezen. In de dagen van Ezra en Nechemia horen we voor het eerst over het voorlezen van de Tora als dienst aan God. Van daaruit verbreidde zich het gebruik tot de overige steden van het land en de verstrooiing. De synagoge is daarmee de vrucht van de religieuze verdieping van de samenleving. Ook in de periode van de Tempel vinden we tal van synagoges, zelfs in de voorhoven van de Tempel. Dit bewijst dat van een vervanging van de Tempeldienst geen sprake is. Het eerste getuigenis van het bestaan van een synagoge is een inscriptie uit Neder-Egypte uit de tijd van Ptolemeüs Euergetes (247-221 voor de gewone jaartelling), waarin de koning een synagoge het recht van vrijplaats verleent. Ook vóór die tijd moeten er dus al synagoges hebben bestaan.
Uit de literatuur en uit archeologische opgravingen blijkt dat elke stad en elk dorp in Israel, en elke Joodse nederzetting in de verstrooiing synagoges kende. Zij funktioneerden als kader voor het maatschappelijk leven. Naast de Toralezing en het gebed werd er de Tora aan het volk onderwezen, werden er gemeenschappelijke maaltijden gehouden, kwam men er bijeen voor charitatieve en andere godsdienstige doelen. In de synagoge, of in belendende vertrekken, bevond zich een school, een rabbinaal gerechtshof, kamers voor de ontvangst van gasten, een badhuis en een ritueel bad.

Een klein heiligdom
De midrasj verklaart het ontstaan van de synagoge uit de Babylonische ballingschap. En wel op grond van Jech. 11:16 *Zo zegt de Eeuwige God: Hoewel ik ze ver verwijderd heb onder de volken, en hoewel ik ze verstrooid heb onder de volken, toch ben Ik hun een klein heiligdom geweest in de landen waar ze kwamen.*De Targoem vertaalt: *Toch heb ik hun huizen van samenkomst gegeven in plaats van Mijn Heiligdom, als een kleintje, in de landen waarheen Ik ze verbannen heb.*
Ook al is de synagoge pas in de tijd van de Tweede Tempel ontstaan, toch leest de Targoem in de tekst precies die betekenis in, die de synagoge in latere verstrooiingen en vervolgingen heeft gekregen: een 'klein heiligdom' te zijn, waar Joden ook in de donkerste tijden in gemeenschappelijk gebed de Sjechina kunnen vinden.

Synagoge en gemeenschap
'Het woord 'synagoge' houdt meer in dan alleen 'huis van samenkomst', zoals Hebr. *beet ha-knesset* kan worden vertaald. Het woord staat zowel voor de mensen, de gemeenschap, de congregatie en de plaats waar men samenkwam. De Septuagint vertaalt 'gemeenschap' (Hebr. *eda* of *kahal*) gewoonlijk als *synagogè*. Andere namen zijn 'huis van het volk' of *sabbateion*, dit laatste gevonden in een edict van keizer Augustus over de rechten van de Joden en de status van de synagoge. Josefus noemt de synagoge van Antiochië *to hiëron* = het heiligdom.' (S. Safrai *The Jewish People in the First Century II*). Het woord *kahal* duidt in het algemeen de maatschappelijk-religieuze kader van het Joodse volk aan. Het woord *kehila* de Joodse gemeenschap in een stad. *Eda* komt van de stam *jod ayin dalet* = samenkomen en is synoniem met *kahal* en *kehila*. Het woord *atsèret* slaat op de plechtige samenkomst van de gemeenschap bij bizondere gelegenheden.

We zagen al dat de gemeenschap de basis van de synagoge was. Degeen die voorging in het gebed heette dan ook de *sjaliach hatsiboer*, de afgevaardigde van de gemeenschap, en er kwamen niet alleen mannen en vrouwen, maar ook kinderen. Op sjabbat bracht men er lange uren door; men hoefde zich immers niet te haasten om eten klaar te maken, aangezien dat al gebeurd was. Met feestdagen kwam men echter meestal wat later, omdat de vrouwen eerst het feestmaal wilden bereiden. De Tora werd vertaald en verklaard opdat heel het volk, met inbegrip van de vrouwen, de woorden van de Tora zouden horen, alsmede de traditie van de vorige generaties. De derasja verlevendigde en vitaliseerde de traditie in het contact met het volk. Het kan dan ook geen verwondering wekken dat we onder de verschillende namen voor de synagoge ook de naam 'huis van het volk' aantreffen. In Israel hoorde de synagoge tot de onmisbare instellingen van elke plaats. In de verstrooiing maakte ze deel uit van de Joodse gemeenschap. In vele gevallen organiseerden de gemeenschappen zich rond de synagoge. Er waren echter ook synagogen die aan verschillende nationale groepen hoorden, of die door enkelingen waren gesticht terwille van hun familie of plaatsgenoten. In het Jerusalem van voor de verwoesting in het jaar 70, stichtten de Joodse gemeenschappen uit de verstrooiing synagoges voor zichzelf, om er tijdens de pelgrimsfeesten hun landgenoten te kunnen ontvangen.
In Israel zijn de synagoges gebouwd op het hoogste punt van de stad. In de verstrooiing vinden we ze vaak buiten de stad, naar het schijnt om afstand te nemen van de bedehuizen voor vreemde goden en van de afgodische symbolen van de niet-Joodse wereld. Tijdens de dienst bidt men met het gezicht naar Jerusalem. Sinds de instelling van de heilige ark met de Tora-rollen binnen de synagoge, bouwt men de synagoges met de ark gericht naar Jerusalem. Overblijfselen van synagoges in Israel dateren over het algemeen van na de opstand van Bar Kochba (132-135) en liggen voor het merendeel in Galilea, waar de Joodse gemeenschap het langst heeft kunnen standhouden. Met name vermeldenswaard zijn de synagogen van Kfar Nachoem (Capernaüm; eind 2e eeuw, of begin 3e eeuw) en Beet Alfa, de laatste met een mozaiekvloer die de sterrenbeelden weergeeft, de binding van Jitschak, heilige voorwerpen en motieven uit de wereld van planten en dieren. Vanaf de 4e eeuw vinden we in synagoges mozaiekvloeren met afbeeldingen. Aan het begin van deze eeuw veroorloofden de leraren van de halacha namelijk afbeeldingen van dieren en mensen in mozaiek. Van de oude synagoges in de verstrooiing noemen we die van Nehardea en Hoetsal in Babylonië en op het Griekse eiland Delos, uit de 2e eeuw voor de gewone jaartelling. Tenslotte noemen we nog de synagoge van Doera Europos aan de Eufraat (midden 3e eeuw) met zijn weelde aan Bijbelse voorstellingen' (S. Safrai, *Am Jisrael biemé habajiet hasjeni*, 1970).

De spiegels der vrouwen
Ex. 38:8 *Hij maakte het wasbekken uit koper en de standaard ervoor van koper, van de spiegels der zich scharende vrouwen, die zich schaarden aan de ingang van de tent der samenkomst.*
Ziehier hoe de midrasj deze wat duistere zin inweeft in het hele verhaal van het boek Sjemot:

Toen Israel in Egyte zwaar werk moest doen, gebood Farao dat ze niet thuis bij hun vrouwen mochten slapen. Zei Rabbi Sjim'on bar Chalafta: wat deden de dochters van Israel daarop? Ze gingen naar de Nijl, om water te halen en de Heilige Hij zij gezegend zorgde dat ze kleine visjes vonden [symbool van de vruchtbaarheid], *daar maakten ze dan lekkere dingen van. Ze gingen ermee naar het veld, zoals er staat* (Ex. 1:14): *'Allerlei werk op het veld', en gaven hun mannen daar te eten. Nadat de mannen gegeten en gedronken hadden, namen de vrouwen hun spiegels en keken erin, samen met hun mannen. Zij zei: 'Ik ben mooier dan jij', en hij zei: 'Ik ben mooier dan jij'. Daarmee wekten ze bij zichzelf de begeerte op en werden ze vruchtbaar en vermeerderden ze zich, en de Heilige Hij zij gezegend bedacht ze meteen* [vgl. Gen. 21:1]. *Dank zij die spiegels zetten ze hele heirscharen op de been, zoals er staat* (Ex. 12:41] *'Toen trokken alle heirscharen van de Eeuwige het land uit'.*
Toen de Heilige Hij zij gezegend Mosjè zei de misjkan te maken en iedereen zich haastte eraan bij te dragen, brachten de vrouwen hun koperen spiegels [glas bestond nog niet]. *Toen Mosjè die zag, werd hij kwaad: Hoe komen ze aan spiegels en wat moeten ze ermee! Zei de Heilige Hij zij gezegend tot Mosjè: Mosjè, verwerp je die? Het is anders wel dank zij die spiegels dat in Egypte al die heirscharen op de been zijn gebracht. Neem ze van de vrouwen en maakt er een koperen bekken van voor de priesters, opdat de priesters zich daaruit mogen heiligen.* Tanchoema Pekoedé 9.

Haftara Wajakheel/Pekoedé

De haftara's van beide sidrot sluiten op elkaar aan: 1 Kon. 7:40-50 voor Wajakheel en 1 Kon. 7:51-8:1-21 voor Pekoedé. Wanneer beide sidrot samen worden gelezen is de haftara gelijk aan die van Pekoedé. De sefaradiem maken een iets andere keuze.

De haftara's vertellen van de voltooiing van een permanente Tempel door koning Sjlomo en de inwijding daarvan door het beroemde gebed van Sjlomo. In de haftara horen we van dit gebed alleen het begin: tot 8:21. Het gaat echter door tot 8:53. Pinchas Peli (*Jerusalem Post*, weekeditie 11/3/'89) onderkent er zeven verschillende gebedsexpressies in, die allemaal zijn terug te vinden in de gebeden zoals die in het Joodse gebedenboek hun beslag hebben gekregen: 1 Sjlomo's gebed is een persoonlijk gebed, maar hij ziet het tegelijkertijd als deel van het gebed van heel Israel (8:30). Dit strookt met de rabbijnse traditie, die ook persoonlijke gebeden altijd in het meervoud formuleert. 2 Een voorwaarde voor gebed is dat het gezegd wordt 'met schone handen' (8:22). Zo zegt Jesjaja: 'Wanneer je je handen uitspreidt, verberg Ik Mijn ogen voor je. Ik zal niet luisteren, je handen zijn vol bloed. Was je, maak jezelf schoon, doe weg het boze in je daden van achter Mijn ogen, staak het doen van kwaad'. En zie ook Ps. 24. Het wasbekken naast het altaar drukt die gedachte uit. 3 Nederlaag in een oorlog (8:33) is een moment van waarheid dat mensen dichter bij God kan brengen. [*Wij bidden nog altijd om de terugkeer der eens verdreven ballingen*]. 4 Het uitblijven van regen – waarzonder in Israel geen leven mogelijk is – ziet onze traditie als een herinnering aan de 'goede wegen waarin ze wandelen moeten' (8:35), opdat ze terug keren van hun overtredingen. Het gebed bij droogte geeft daar uitdrukking aan. 5 Ook al kan ziekte aan natuurlijke oorzaken worden toegeschreven, toch reageren mensen daarop met gebed. Vandaar dat Sjlomo bidt: 'Hoor Gij dan in de hemel, de plaats van Uw woning, en vergeef . . . en geef elkeen naar al zijn wegen, Gij, die zijn hart kent, want alleen Gij kent het hart van alle mensenkinderen [8:39; *het woord 'kennen' dat hier gebruikt wordt betekent in Hebr. zoveel als 'nauw betrokken zijn'*]. 6 Alleen God weet wanneer we oprecht zijn in ons gebed en wanneer niet, en we krijgen wat we verdienen. Een uitzondering wordt gemaakt voor de vreemdeling. Voor de niet-Jood vraagt Sjlomo dat zijn gebeden worden verhoord, of hij het verdient of niet, 'opdat alle volken der aarde Uw Naam mogen leren kennen, zoals Uw volk Israel hem heeft leren kennen' (8:43). 7 Tenslotte dient de Tempel als een brandpunt voor gebed, ook voor hen die er ver vandaan wonen. Tot op de huidige dag geldt dat we ons in gebed moeten richten naar Jerusalem, waar op aarde we ons ook bevinden. Daarmee wordt de eenheid van het volk ook in de verstrooiing bewaard. Merk op dat Sjlomo zich hier beperkt tot noden van individu en volk, die tot gebed nopen. Dank en lof zijn andere wezenlijke aspecten van gebed, die in onze gebeden nooit ontbreken. In de Amida worden de beden om persoonlijke noden (en die van het volk) dan ook ingeleid en uitgeleid door beden van dank en lof.

Psalm 61

Het opschrift van de psalm luidt: 'Voor de koormeester, op *neginat*, van David.' *Neginat* is de naam voor een muziekinstrument of voor een bepaalde melodie. *Rinati* ('mijn jubel') staat in 1 parallel met *tefilati* ('mijn gebed'). Omdat de psalm een bede is om redding uit de nood, begrijpen velen *rinati* dan ook als 'mijn bede'. Ibn Ezra brengt beide betekenissen tot hun recht: '*Rinati* naar buiten toe, maar *tefilati* in het eigen hart'.

Van het einde der aarde roep ik U aan, nu mijn hart versagen wil (aldus Mendelssohn en in die geest ook *Da'at Mikra*). Hirsch vertaalt *be-atôf libi* als 'wanneer mijn hart zich kleedt in rouw'.

In zijn nood bevindt de dichter zich ver van zijn land of van Jerusalem. Volgens Radak kan men er evengoed de lotgevallen in lezen van koning David op de vlucht voor Sjaul, als van het volk Israel dat in ballingschap snakt naar verlossing. Let op de opeenvolging van beelden: *Op de rots, te hoog voor mij, geleid me, wees me* [daar] *een toevlucht, een vestingtoren . . . laat me verwijlen in Uw tent, ik wil schuilen onder de beschutting van Uw vleugels* (vgl. Ex. 19:4 en p. 183). De dichter komt van verre ('uit de laagte', aldus Ibn Ezra; men gaat immer 'op' naar het land Israel), en hunkert naar de rots (Jerusalem) en naar de vestingtorens in Gods eigen stad. Deze beelden van fysieke redding worden dan voortgezet met beelden van innerlijke thuiskeer: *Uw tent* (de 'tent der samenkomst'; de Tempel) en *de beschutting van Uw vleugels*. In het tweede deel van de psalm vraagt hij God het land Israel terug te geven aan Zijn volk. Daar wil de koning dan zitten 'voor God' (vgl. 2 Sam. 7:18) en vraagt hij God de *chèsed* en *èmet* (vgl. p. 93) te gelasten hem te behoeden; anders gezegd: zich in zijn leiderschap door *chesed* en *emet* te laten leiden.

NB. In de psalmen moeten toekomende tijden vaak begrepen worden als verleden tijden of tegenwoordige tijden en omgekeerd.

Studie-suggesties

1. *En hoewel ze allemaal gezondigd hadden, week hij niet van zijn plaats tot Hij hem zei* (Num. 14:20): *'Ik vergeef, zoals je gezegd hebt.'* Zo besluit de Zohar-passage die we citeerden op p. 219. Het zal u opvallen dat de Zohar hier woorden van vergeving aanhaalt, die we niet in Ex. vinden, maar in Num. waar ze op een andere situatie slaan. Kunt u bedenken waarom? Als altijd zijn er ook nu meer antwoorden mogelijk.
2. Bij Pekoedé hoort Psalm 45, die we al bespraken bij sidra Chayé Sara (p. 99). Hoe zou u de psalm in het licht van Pekoedé duiden?
3. Het gebed van Sjlomo (p. 227) heeft overeenkomsten met de middenberachot van de Amida (de 3e t/m de 16e), die over de noden van enkeling en volk gaan. Kunt u beide met elkaar in verband brengen? (Vgl. daartoe *Elke Morgen Nieuw*, zie p. 20.)

Literatuur

S. Safrai, *The Jewish People in the First Century II. Compendia.* Daarin uitvoerige informatie over het ontstaan van de synagoge.
Carmine Di Sante, *Het gebed van Israel.* Gooi & Sticht. Met als accent de relevantie van de Joodse liturgie voor de Christelijke.
Piet van Boxel, *Sjabbatskind. Vroegjoodse tradities over leven en dood.* Gooi & Sticht. Over de relatie en de balans tussen de viering van Sjabbat en de werkverboden.

Ook de scherven . . .

Volgens de traditie werden ook de scherven van de eerste tafelen in de ark bewaard. Zo zegt bBerachot 8b: 'Houd eerbied voor de bejaarde die door de slagen van het leven vergeten heeft wat hij geleerd heeft. Immers: in de ark worden naast de stenen tafelen, ook de scherven van de eerste bewaard'.

Uit het gebedenboek

In het ochtendgebed van Sjabbat wordt na de kedoesja gezegd (Dasberg-sidoer p. 135/6): *Mosjè verheugde zich in het geschenk dat hem ten deel viel . . . Toen bracht hij de stenen tafelen met eigen hand naar beneden, en daarop stond het 'Sjabbat-houden' geschreven. En zo staat het in Uw Tora: De kinderen Israels moeten de Sjabbat houden, door de Sjabbat in al hun geslachten te maken tot een eeuwig verbond. Tussen Mij en de kinderen Israels is het een teken voor eeuwig, dat de Eeuwige in zes dagen gemaakt heeft de hemel en de aarde, en op de zevende dag rustte en zich verkwikte.* Maar stáát het zo op de stenen tafelen?! De geciteerde tekst is *niet* die van de Tien Woorden, maar van sidra Ki Tiessa (31:16-18)! De verklaring is wellicht dat in avond-gebed, ochtendgebed en moessaf-gebed van Sjabbat steeds een ander aspect van de Sjabbat naar voren wordt gehaald. Op de parallelplaats in het avondgebed van Sjabbat (Dasberg p. 106) staat de kosmische betekenis van de Sjabbat centraal. Op de parallel-plaats in Moessaf (Dasberg p. 158) de offers uit de dagen van de Tempel. En op onze plaats de unieke betekenis van de Sjabbat voor het Joodse volk: *Tussen Mij en de kinderen Israels is het een teken voor eeuwig . . .*
Deze woorden (Ex. 31:16-17) worden ook gezongen bij de kiddoesj na de dienst op Sjabbat-ochtend (Dasberg p. 168).

Een andere tekst uit Ki Tiessa die in de sidoer voorkomt is Ex. 32:12b in het gebed van Mosjè: *Laat af van Uw brandende toorn en koester berouw over het onheil aan Uw volk.* Met deze woorden begint een aangrijpende bede in de *tachanoen* (het smeekgebed dat op maandag en donderdag in het ochtendgebed wordt gezegd; Dasberg p. 61).

In de herdenking van de offerdienst bij het begin van het ochtendgebed wordt in vele sidoeriem (niet in Dasberg) ook het wasbekken uit Ex. 30:18-22 en het reukwerk uit 30:34-37 en 30:7 gememoreerd. Ten aanzien van het reukwerk wordt bKeritot geciteerd, waar gezegd wordt dat men bij het fijnstampen van de kruiden moest zèggen 'maak het goed fijn, goed fijn maakt het' en de reden: 'omdat de stem mooi is voor de specerijen'. En Rav Kook legt uit: Opdat de intentie mee omhoog gaat met de geur.

Sjabbat-avond. Houtsnede van Josef Bodko

ליל שבת חתוך עץ מאת יוסף בודקו

Colofon

Tenachon verschijnt elke twee maanden.

Uitgever:
B. Folkertsma Stichting voor Talmudica
B. Folkertsma Center for Jewish Studies
Burgemeester Lambooylaan 18
1217 LD Hilversum (035-219406)
Redactie: Eli Whitlau
Abonnementen: Libresso bv,
Postbus 23
7400 GA Deventer (05700-33155)
Abonnementsprijs: f 65,– per jaar.
Prijs van losse nummers f 12,50
Het abonnementsjaar loopt van 1 oktober tot 30 september

© 1987 B. Folkertsma Stichting voor Talmudica